

onder de waterlijn

Ruud Goossens

De schaamte van Mark Rutte

Alweer krijgt de Nederlandse minister-president een vernietigend parlementair rapport op zijn bord, zegt Ruud Goossens. Hoelang durft Rutte het nog te rekken?

Bestuurlijke schaamte', dat is wat Mark Rutte deze keer voelt. Hoe meer drek er over de Nederlandse minister-president wordt uitgieperd, hoe vindingrijker de neologismen waarvan hij zich bedient. En de parlementaire onderzoekscommissie die zich over de gaswinning in Groningen heeft gebogen, is niet bepaald zuinig met drek. Ze vloodte uit waarom de exploitatie van een van Europa's grootste gasreservoirs op zo'n nachtmerrie is uitgedraaid. In haar eindrapport, dat vorige week werd gepresenteerd, is ze ook scherp voor Rutte. Die zegt dat het 'hard is binnengekomen'.

De zeven parlementsleden leverden dan ook een werkstuk af dat bewondering afdwingt. Ze gingen grondig aan de slag, met tientallen hoorzittingen, plaatsbezoeken en veel opzoekwerk. Ze vervielen niet in partijpolitiek geruzie. De eindconclusies worden ook gesteund door de leden van de meerderheid. Het hele rapport, bijna 2.000 bladzijden lang, schetst een ontluisterend beeld van de verstrengeling tussen politiek, ambtenarij en bedrijfsleven.

Volgens *Groningers boven gas* werden de belangen van de Groningers 60 jaar lang 'stelselmatig genegeerd'. Financieel gewin ging voor op de staat van de huizen, de veiligheid en het welzijn van gewone mensen. De commissie is streng voor Shell en ExxonMobil, de twee bedrijven die het gasveld altijd hebben uitgebaat. Maar ze zijn even kritisch voor politici en ambtenaren, die 'ernstig tekortschoten'. Ze spreken van een 'ongekend systeemfalen' dat een 'rampzalige situatie' creëerde.

Verslaafd aan de jackpot

Toen de gasbel in 1959 werd ontdekt, in de tuin van boer Boon, waren er nog geen donderwolven te bespeuren. De overheid vertrouwde de exploitatie toe aan de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM), gedeeld eigendom van Shell en ExxonMobil. Die twee bedrijven verdienden daar uitstekend aan, meer dan 60 miljard euro tussen 1963 en nu. Maar ook de overheid zelf profiteerde. Het gros van de opbrengsten, 363 miljard euro, vloeide naar de staatskas. 'De gaswinst uit Groningen vormt de basis van de verzorgingsstaat Nederland', schrijft de commissie.

Het geld smeerde ook het politieke bedrijf. In de zomer van 1981 probeerde de christendemocraat Dries van Agt voor de tweede keer een kabinet op de been te krijgen. Dat bleek niet eenvoudig, er was te weinig geld. Pas toen werd beslist om 4 miljard kubieke meter extra gas te verkopen, ontstond er voldoende financiële ruimte. Even later legde Van Agt de eed af.

Zo raakte de Nederlandse politiek, samen met Shell en ExxonMobil, verslaafd aan de gasjackpot. Alleen winstmaximalisatie telde. Kwalijke neveneffecten kregen nauwelijks aandacht. In de jaren 70 en 80 begon de grond in Groningen steeds vaker te beven. Maar de NAM en de overheid ontkenen dat er een link was met de exploitatie van de gasbel. Pas in 1993, zeven jaar na een

zware aardbeving in Assen, veranderde dat. Maar ook toen werden de risico's nog jaren geminimaliseerd. Een nog zwaardere schok in 2012, die leidde tot duizenden schademeldingen, maakte ook dat onmogelijk.

Staat in de staat

In 2012 was Rutte al twee jaar minister-president. Maar hij gooide het roer niet om. In 2013 werd zelfs nog méér gas opgepompt. Daar is de onderzoekscommissie bijzonder kritisch over. De toezichthouder drong aan op een drastische reductie van de gaswinning, om veiligheidsredenen. Dat was technisch ook mogelijk zonder de leveringszekerheid in het gedrang te brengen. Alleen werd die info door een aantal topambtenaren, nauw verstrengd met de industrie, nooit op het bureau van de bevoegde minister gelegd.

De banden tussen politiek, ambtenarij en bedrijfsleven waren te intiem. De oliemaatschappijen schreven tot zes jaar geleden mee aan de parlementaire antwoorden van de minister van Economische Zaken. De huidige baas van het Staatstoezicht op de Mijnen merkte tijdens zijn sollicitatiegesprek, in 2014, dat er ook een vertegenwoordiger van de olie-industrie in de jury zat. De mensen die hij moest gaan controleren, stelden hem mee aan. Het verbaast nauwelijks dat de topman van Shell de minister-president, tijdens zijn hoorzitting in de commissie, een 'vriend' noemde.

Zeker met dát bedrijf is de collusie totaal. Dat schetste neerlandicus Geert Buelens vorige zomer treffend op een congres in Nijmegen. De 'Koninklijke', zoals Shell (voorheen Royal Dutch Shell) in Nederland wordt genoemd, is voor onze noorderburen wat de Generale Maatschappij ooit was voor België: alomtegenwoordig, een soort staat in de staat. Twee van de huidige Nederlandse kabinetsleden, Wopke Hoekstra

en Sigrig Kaag, stonden ooit op de payroll van het bedrijf. Ook Wim Kok, Gerrit Zalm, Wouter Bos en Frits Bolkestein werkten voor Shell.

Het bedrijf krijgt er, net als ExxonMobil, van langs in *Groningers boven gas*. Omdat de Nederlandse overheid in 2019 besliste om de gaswinning in Groningen zeven jaar vroeger dan gepland te stoppen, dienden Shell en ExxonMobil een schadeclaim in. De commissie noemt dat 'stuitend'.

De Groningers werden 'stelselmatig genegeerd'. De winsten die de gasbel onder hun huizen opleverde, kregen voorrang

Maar ze vragen vooral dat de ambtenarij zich onafhankelijker opstelt. Ze stellen voor dat de ambtseed die overheidsfunctionarissen moeten afleggen na hun indiensttreding wordt aangepast. Nu moeten ze zweren dat ze de aan hen opgedragen taken plichtsgetrouw uitvoeren. De commissie vindt dat ze vooral het publieke belang horen te dienen. Het is pijnlijk dat daar zo expliciet aan herinnerd moet worden.

Toeslagenaffaire-bis

Maar het is wel noodzakelijk. Gewone burgers waren immers de klos in Groningen. De funderingen van hun woningen zakten weg. Heel wat huizen werden na meer dan 1.600 aardbevingen onbewoonbaar. Er liepen de afgelopen jaren meer dan 260.000 schademeldingen binnen. Daar werd vaak geen gevolg aan gegeven. Compensaties en versterkingen van huizen liepen grote vertraging op. Dat was de schuld

van Shell en ExxonMobil, maar ook van de overheid die slachtoffers liet verdwalen in een bureaucratisch woud én bevreemd was voor de factuur.

Het doet akelig denken aan de toeslagenaffaire, het schandaal waarover een andere onderzoekscommissie twee jaar geleden een spijkerhard rapport schreef. Meer dan 25.000 ouders, die financiële steun hadden gekregen voor de opvang van hun kinderen, werden onterecht als fraudeur gebrandmerkt. Het dreef velen in de armoede. En het duurde jaren voor de overheid haar beleid bijstuurde.

Die stijfkoppigheid valt ook in deze affaire op. Het is pas onder druk van externe factoren dat het beleid uiteindelijk veranderde. Er was steeds meer maatschappelijk protest. En ook justitie speelde een belangrijke rol. Toen een rechter in 2017 besliste dat het Openbaar Ministerie moest onderzoeken wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van Shell en ExxonMobil was, gingen de alarmbellen af. De commissie noemt het een 'gamechanger'. Kortje later besliste de regering-Rutte dat de gaswinning zou worden stopgezet.

Gevaar voor de burger

Soms heb je rechters nodig om politiek te herinneren aan de regels die ze zelf hebben gemaakt. Dat is een leuke les voor Vlamingen die dromen van een 'volksberoep' tegen justitiële beslissingen. Maar daar is het de Nederlandse commissie natuurlijk niet om te doen. Die hamert wel op het belang van 'tegendenken', van kritische tegenpraak. Het is dan ook cynisch dat de VVD van de blijkbaar toch niet zo beschaamde Rutte onlangs een omstreden motie hielp goedkeuren in de Tweede Kamer. Die vraagt om het organisaties moeilijker te maken om nog naar de rechter te kunnen stappen.

Rutte spreekt zich nog niet uit over zijn toekomst. Hij hoopt wellicht dat de kiezer hem volgende week, bij de Provinciale Statenverkiezingen, nog eens plebisciteert. Hij zal ondertussen het rapport grondig lezen. Maar hij zal niet genieten van de passus over zichzelf. De commissie schrijft dat hij geregeld naar Groningen trok en zich uitputte in excuses. Maar dat maakte, zo voegt ze droog toe, 'geen wezenlijk verschil'.

Dat is een vernietigend oordeel over een man die al 12 jaar minister-president is. De overheid hoort mensen te beschermen. Maar onder Rutte werd ze, zo schreef NRC onlangs, 'een gevaar voor de burger'. Dat omkeren wordt een zaak van lange adem die best zo snel mogelijk begint. De slachtoffers van de toeslagenaffaire en de inwoners van Groningen zitten niet te wachten op een politieke crisis. Maar waarom zou, als de minister-president vertrekt, meteen ook zijn hele regering moeten opstappen, zoals in Nederland gebruikelijk is? Wat belet Rutte om er, uit eerlijke bestuurlijke schaamte, heel alleen vandoor te gaan?

Ruud Goossens is redacteur van deze krant. In 'Onder de waterlijn' peilt hij wekelijks de onderstromen van de macht.

